

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 บทสรุป

แม้ว่าในระยะเบียบคณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรมว่าด้วยการไต่ถามข้อพิพาท พ.ศ. 2544 จะกำหนดให้มีผู้ไต่ถามข้อพิพาทได้หนึ่งคนหรือหลายคน¹ แต่การไต่ถามข้อพิพาทในศาลไทยส่วนใหญ่ศาลจะเป็นผู้แต่งตั้งผู้ไต่ถามข้อพิพาทจำนวนหนึ่งคนเพื่อให้สามารถทำหน้าที่วิเคราะห์ประเด็นปัญหาได้ด้วยความสะดวก และรวดเร็ว กรณีที่จะเป็นการแต่งตั้งผู้ไต่ถามข้อพิพาทมากกว่าหนึ่งคนนั้น ตัวอย่างเช่นข้อพิพาททางแพ่งบางคดีที่มีความยุ่งยากซับซ้อน การไต่ถามข้อพิพาทแรงงานที่มีการกำหนดผู้ไต่ถามจากผู้พิพากษาสมทบซึ่งมีประสบการณ์ทางด้านแรงงานทำการไต่ถามปรึกษาร่วมกับนิติผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายแรงงาน เป็นต้น

รูปแบบการไต่ถามข้อพิพาทที่พิจารณาจากจำนวนผู้ไต่ถามนั้นมีทั้งกรณีผู้ไต่ถามคนเดียวและกรณีองค์คณะผู้ไต่ถาม ซึ่งการจะพิจารณาว่าผู้ไต่ถามตามรูปแบบใดจะเหมาะสมกับข้อพิพาทนั้น ก็ขึ้นอยู่กับลักษณะของข้อพิพาทนั้นๆ แต่สำหรับคดีสิ่งแวดล้อมทางแพ่งนั้น เนื่องจากธรรมชาติของข้อพิพาทมีลักษณะที่ก่อให้เกิดความเสียหายที่ส่งผลกระทบต่อเป็นวงกว้าง มีผู้ที่ได้รับความเสียหายจำนวนมากประกอบกับมีปัญหาข้อเท็จจริงที่เป็นปัญหาในทางเทคนิคเป็นส่วนใหญ่ ประกอบกับจากการศึกษาและวิเคราะห์จากข้อมูลที่ผ่านมาในบทก่อนๆ ผู้เขียนขอเสนอว่าการไต่ถามข้อพิพาทคดีสิ่งแวดล้อมทางแพ่งในศาลนั้น ควรใช้ผู้ไต่ถามที่เป็นรูปแบบคณะผู้ไต่ถาม ด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

การใช้ผู้ไต่ถามคนเดียวแม้จะทำให้กระบวนการไต่ถามข้อพิพาทดำเนินไปได้อย่างรวดเร็ว เพราะผู้ไต่ถามสามารถเข้าใจปัญหาได้โดยเข้าถึงคู่พิพาททั้งสองฝ่ายและสามารถรวบรวมและวิเคราะห์ปัญหาได้ด้วยบุคคลคนเดียวก็ตาม แต่การที่จะสรรหาบุคคลที่ทำหน้าที่นี้

---

¹ ระเบียบคณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรมว่าด้วยการไต่ถามข้อพิพาท พ.ศ. 2544. ข้อ 6 “เมื่อมีคดีขึ้นสู่ศาล ผู้รับผิดชอบราชการศาลหรือองค์คณะผู้พิพากษาอาจแต่งตั้งผู้พิพากษาข้าราชการศาลยุติธรรม หรือนุคคลภายนอก ผู้ใดผู้หนึ่งหรือหลายคนเป็นผู้ประนีประนอมเพื่อช่วยเหลือศาลในการไต่ถามคดีเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็ได้ ในกรณีเช่นว่านี้ให้ผู้ประนีประนอมที่ได้รับการแต่งตั้งนั้นดำเนินการไต่ถามข้อพิพาทไปตามระเบียบนี้”.

ได้โดยไม่ขาดตกบกพร่อง กล่าวคือ มีทั้งความรู้และประสบการณ์ในด้านกฎหมาย ด้านสิ่งแวดล้อม และการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคงเป็นไปได้ยาก ซึ่งแตกต่างกับกรณีเป็นผู้ไกล่เกลี่ยแบบคณะที่จะสามารถประเมิน วิเคราะห์ปัญหาและประเด็นได้หลากหลายมากขึ้น ประกอบกับหากมีผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อมที่เข้าใจปัญหาข้อพิพาทโดยตรงก็จะยิ่งช่วยให้เข้าใจประเด็นปัญหาได้มากขึ้นอีกด้วย อีกทั้งการที่ผู้ไกล่เกลี่ยจะเข้าประสานกับคู่พิพาททั้งสองฝ่ายก็จะทำได้ง่ายขึ้น

ผู้ไกล่เกลี่ยที่ทำงานเป็นคณะจะสามารถระดมความรู้และความชำนาญของผู้ไกล่เกลี่ยทุกคนออกมาใช้เพื่อช่วยระงับข้อพิพาทให้แก่คู่พิพาทได้มากกว่า โดยในระหว่างผู้ไกล่เกลี่ยด้วยกัน อาจจะมีการแบ่งบทบาทและหน้าที่ตามความชำนาญของแต่ละคน² เช่น คนหนึ่งเป็นนักกฎหมาย อีกคนหนึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อม นักกฎหมายก็ทำหน้าที่เน้นหนักไปในการดูแลปัญหาข้อกฎหมายและแง่มุมทางกฎหมายของกระบวนการไกล่เกลี่ย ในขณะที่ผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อมอาจเน้นบทบาทในเรื่องปัญหาข้อเท็จจริงซึ่งเป็นเรื่องทางเทคนิคหรือทางวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับมลพิษ หรือการวิเคราะห์เกี่ยวกับความเสียหายว่าสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงเพียงใดเป็นต้น หรืออาจจะจัดสรรหน้าที่ของผู้ไกล่เกลี่ยแต่ละคน โดยให้ผู้ไกล่เกลี่ยคนหนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้นำการประชุมเพื่อให้คู่พิพาทแสดงความเห็นและนำเสนอทางออกของฝ่ายตนออกมา ในขณะที่ผู้ไกล่เกลี่ยอีกคนหนึ่งอาจทำหน้าที่ในการรับฟังและจับประเด็นของคู่พิพาทแต่ละฝ่าย เป็นต้น

การใช้ผู้ไกล่เกลี่ยแบบคณะ เป็นผลดีในเรื่องค่าใช้จ่ายของคู่พิพาท เหตุผลเพราะเมื่อผู้ไกล่เกลี่ยเข้าใจประเด็นปัญหาก็จะทำให้ประสานกับคู่พิพาททั้งสองฝ่ายได้ง่ายขึ้นก็จะทำให้กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทดำเนินไปได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ ทำให้ไม่ต้องจัดประชุมหลายครั้ง ส่งผลดีให้ประหยัดค่าใช้จ่ายของศาลและคู่ความได้มาก

เมื่อพิจารณาจากตัวอย่างในต่างประเทศที่ใช้รูปแบบคณะผู้ไกล่เกลี่ย โดยเฉพาะประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเป็นประเทศที่ประสบความสำเร็จในการระงับข้อพิพาทด้วยวิธีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทมาก เพราะเหตุที่คนญี่ปุ่นส่วนใหญ่มีลักษณะนิสัยคล้ายคลึงกับชนชาติอื่นๆ ในประเทศแถบตะวันออก กล่าวคือ ไม่นิยมการไปศาล อีกทั้งเห็นว่าการดำเนินคดีในศาลทำให้เสียเวลาประกอบกับลักษณะความเป็นอยู่ของสังคมญี่ปุ่นที่ให้ความเคารพนับถือเพื่อนบ้านดังเช่นญาติพี่น้อง จึงมักมีความคิดว่า หากกรณีไม่ถึงขั้นร้ายแรงหรือจำเป็นก็จะไม่ดำเนินการฟ้องร้องคดีต่อศาล ซึ่งก็คล้ายคลึงกับลักษณะของคนไทยที่มีวัฒนธรรมของการเคารพผู้ใหญ่ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ระดมช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

² อนันต์ จันทร์โอภากร. (2549). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนอกศาล*. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง “โอกาสทางการค้าการลงทุนไทย-จีน ระเบียบกฎเกณฑ์ทางพาณิชย์ระหว่างประเทศและการระงับข้อพิพาททางเลือก” วันที่ 7 เมษายน 2549 ณ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย. หน้า 38.

ดังนั้นการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท โดยเฉพาะรูปแบบคณะผู้ไกล่เกลี่ยก็น่าจะเป็นวิธีการที่เหมาะสมกับ ลักษณะและวิถีชีวิตของคนไทยมากที่สุด

ข้อพิพาทที่ใช้ระบบการไกล่เกลี่ยแบบคณะผู้ไกล่เกลี่ยที่ใช้อยู่ในประเทศไทยซึ่งมีลักษณะ ของข้อพิพาทที่แตกต่างจากข้อพิพาททั่วไป โดยในปัจจุบันศาลแรงงานกลางก็ได้มีการส่งเสริมให้มีการ ใช้วิธีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทกับคดีแรงงาน ซึ่งในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจะใช้ผู้พิพากษาสมทบซึ่งมี ประสบการณ์ทางด้านแรงงานทำการไกล่เกลี่ยร่วมกับนิติกรผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายแรงงาน เพื่อช่วยให้คู่พิพาทเจรจาตกลงกันได้สำเร็จ³ เห็นว่าน่าจะนำมาเป็นแนวทางในการปรับใช้กับ คดีสิ่งแวดล้อมได้

ดังนั้น รูปแบบการไกล่เกลี่ยแบบองค์คณะที่เหมาะสมในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทสิ่งแวดล้อม ทางแพ่งในศาลควรจะต้องประกอบไปด้วยคณะผู้ไกล่เกลี่ยที่มาจากบุคคล 3 ฝ่าย กล่าวคือ⁴

1) ผู้ไกล่เกลี่ยที่ผ่านการฝึกอบรมและมีประสบการณ์ในทางทฤษฎีและกระบวนการ ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ทั้งนี้ไม่จำเป็นต้องเป็นนักกฎหมายก็ได้ เพื่อทำหน้าที่ควบคุมกระบวนการไกล่เกลี่ย โดยให้การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเป็นไปด้วยความยุติธรรมและเป็นกลาง

2) ทนายความหรือที่ปรึกษากฎหมายด้านสิ่งแวดล้อมที่มีประสบการณ์หรือความชำนาญ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับข้อพิพาท เพื่อทำหน้าที่วิเคราะห์ประเด็นปัญหาในทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง ที่พิพาทและเป็นผู้ยกร่างสัญญาประนีประนอมยอมความในกรณีที่คู่พิพาทสามารถตกลงกันได้ และ

3) ผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ที่มีประสบการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมที่มีความเป็นกลางและมีความ ชำนาญในประเด็นปัญหาทางเทคนิคในเรื่องพิพาท เพื่อเน้นบทบาทในการวิเคราะห์ประเด็นปัญหา ข้อเท็จจริงซึ่งเป็นเรื่องทางเทคนิคเกี่ยวกับเรื่องพิพาท หรือการวิเคราะห์เกี่ยวกับความเสียหายที่เรียกร้อง

โดยคณะผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่กล่าวมาข้างต้นนั้น จะต้องขึ้นทะเบียนเป็นผู้ไกล่เกลี่ย ข้อพิพาทสิ่งแวดล้อมของศาล ผ่านการฝึกอบรมเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท และจะต้องมีการอบรม เกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาความสามารถของตนเองให้มากขึ้นต่อไป

กล่าวโดยสรุป คือ เมื่อพิจารณาถึงข้อพิพาทสิ่งแวดล้อมแล้ว เป็นข้อพิพาทที่มีลักษณะ แตกต่างจากข้อพิพาททางแพ่งทั่วไป การใช้ผู้ไกล่เกลี่ยคนเดียวอาจจะไม่สามารถไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ได้อย่างมีประสิทธิภาพเพียงพอ การใช้ผู้ไกล่เกลี่ยแบบคณะน่าจะมีความเหมาะสมกับข้อพิพาท เนื่องจากลักษณะข้อพิพาทสิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่ที่เป็นคดีขึ้นสู่ศาลมักจะมีคู่พิพาท โดยเฉพาะ

³ ศาลแรงงาน. (2547). *การไกล่เกลี่ย มติใหม่*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: http://www.centallabourcourt.org/kk_1.asp. [2556, กันยายน 16].

⁴ Michael D. Young, Esq. (2005). *Resolving Environmental Disputes with Environmental Team Mediation*. (Online). Available: <http://www.environmentaldatapages.com/myoung.htm>. [2013, Sep 16].

ฝ่ายผู้เสียหายจำนวนมาก อีกทั้งยังต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้ด้านการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท การทำงานเป็นทีม ก็จะทำให้การระงับข้อพิพาทคดีสิ่งแวดล้อมมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

5.2 ข้อเสนอแนะ

เพื่อการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคดีสิ่งแวดล้อมทางแพ่งในศาลมีรูปแบบ ขั้นตอนและวิธีการ ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทรวมถึงผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทตามที่นำเสนอในสารนิพนธ์ฉบับนี้เกิดผลสำเร็จในรูปธรรมขึ้นได้

1) ปัญหาการกำหนดเขตอำนาจศาลในการพิจารณาคดีจากปัญหาดังกล่าว ผู้เขียนเห็นว่า ควรมีการจัดตั้งศาลชำนาญพิเศษที่มีอำนาจในการพิจารณาคดีสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะ เช่นเดียวกับ ศาลเยาวชนและครอบครัวที่มีอำนาจพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัวรวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้องกับ เยาวชนและครอบครัวด้วย ศาลล้มละลาย ศาลภาษีอากร ศาลทรัพย์สินทางปัญญา เป็นต้น

2) ปัญหาเกี่ยวกับกระบวนการพิจารณาคดีผู้เขียนเห็นว่าเมื่อปริมาณคดีที่ขึ้นสู่ศาล ปกครองมีปริมาณมาก ควรนำการการพิจารณาคดีแบบกลุ่มมาใช้ในการพิจารณาคดีสิ่งแวดล้อม เพราะคดีสิ่งแวดล้อมผู้เสียหายที่ได้รับผลกระทบมีเป็นจำนวนมาก เมื่อได้นำคดีที่มีมูลเหตุเดียวกัน มาพิจารณาร่วมกัน โดยใช้กระบวนการพิจารณาแบบกลุ่มจะทำให้คดีเสร็จสิ้น โดยเร็วและสามารถ ลดปริมาณคดีได้อีกด้วย ดังนี้ เมื่อร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งในส่วนที่เกี่ยวกับการ พิจารณาคดีแบบกลุ่มมีผลบังคับใช้ ก็เป็นการเพิ่มช่องทางที่จะส่งเสริมให้มีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เพิ่มมากขึ้น กล่าวคือ ในร่างกฎหมายฉบับดังกล่าวได้มีการกำหนดว่าเมื่อศาลอนุญาตให้ดำเนินคดี แบบกลุ่มแล้วศาลก็จะกำหนดวันนัดพร้อม โดยสั่งให้คู่พิพาททุกฝ่ายมาศาลเพื่อดำเนินการไกล่เกลี่ย หรือนำวิธีการอนุญาโตตุลาการมาใช้เพื่อให้คดีเสร็จสิ้นไปทั้งหมดหรือบางส่วนได้

นอกจากร่างกฎหมายเกี่ยวกับการดำเนินคดีแบบกลุ่มแล้ว ก็ยังมีพระราชบัญญัติวิธี พิจารณาผู้บริโภคร พ.ศ. 2551 ที่มีแนวคิดกำหนดว่าเมื่อศาลสั่งรับคำฟ้องแล้ว ให้ศาลกำหนดวันนัด พิจารณาโดยเร็วและออกหมายเรียกจำเลยให้มาศาลตามกำหนดนัด และในหมายนั้นจะต้องแจ้ง รายละเอียดเกี่ยวกับข้อเท็จจริงและคำขอบังคับให้จำเลยทราบและข้อความว่าให้จำเลยมาศาลเพื่อ ไกล่เกลี่ย ให้การ และสืบพยานในวันเดียวกัน และให้ศาลตั้ง โจทก์มาศาลในวันนัดพิจารณานั้นด้วย ตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 มาตรา 24 “เมื่อศาลสั่งรับคำฟ้องแล้ว ให้ศาล กำหนดวันนัดพิจารณาโดยเร็วและออกหมายเรียกจำเลยให้มาศาลตามกำหนดนัด ในหมายนั้น ต้องแจ้งรายละเอียดเกี่ยวกับข้อเท็จจริงและคำขอบังคับให้จำเลยทราบ และข้อความว่าให้จำเลยมาศาล เพื่อการไกล่เกลี่ย ให้การและสืบพยานในวันเดียวกัน และให้ศาลตั้ง โจทก์มาศาลในวัน พิจารณานั้นด้วย”

ผู้เขียนเห็นว่า น่าจะนำมาปรับใช้กับคดีสิ่งแวดล้อมได้ ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการถ่วงดุลของคดีที่มีโอกาสตกลงกันได้ให้สามารถไกล่เกลี่ยและตกลงกันได้ก็จะทำให้คดีที่ค้างพิจารณามีจำนวนลดลง

3) ปัญหาในการกำหนดอำนาจหน้าที่ของผู้ใช้อำนาจศาลควรจัดให้มีสำนักงานที่ดำเนินการเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคดีสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะ โดยจัดให้เป็นศูนย์ข้อมูลที่จะให้ความรู้แก่ประชาชนเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท นอกจากนี้ควรจัดให้มีหลักสูตรการอบรมผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่มีประสิทธิภาพและเนื้อหาขั้นตอนที่จำเป็นในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท และเพื่อให้การนำเสนอรูปแบบของคณะผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ศาลก็ควรจัดให้มีทะเบียนรายชื่อผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทประจำศาลโดยจำแนกกลุ่มตามประเด็นสิ่งแวดล้อมในแต่ละสาขาด้วย เพื่อให้จะให้คู่พิพาทสามารถเลือกพิจารณาเลือกผู้ไกล่เกลี่ยของตนได้โดยง่าย

4) ปัญหาเกี่ยวกับการกำหนดค่าเสียหายหรือค่าสินไหมทดแทน รัฐควรมีกฎหมายในลักษณะที่กำหนดให้สิทธิการฟ้องคดีแพ่งและคดีอาญาจะระงับไปเพื่อผู้ก่อความเสียหายได้เยียวยาความเสียหายให้แก่ผู้เสียหายและได้กระทำการแก้ไขฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมให้กลับมีสภาพดังเดิม เนื่องจากโดยหลักการแล้วคดีอาญาจะระงับไปด้วยการไกล่เกลี่ยได้จะต้องเป็นคดีอาญาที่เป็นความผิดอันยอมความได้ จึงควรที่จะทำให้วิธีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททั้งแพ่งและอาญาทั้งหมดจะระงับการที่จะระงับข้อพิพาทสิ่งแวดล้อมด้วยวิธีการไกล่เกลี่ยอย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพควรให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายเข้าใจและทราบถึงประโยชน์ของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

อย่างไรก็ตาม วิธีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่เสนอมายังข้างต้นก็เป็นเพียงวิธีการที่จะนำมาแก้ไขและเยียวยาผู้เสียหายภายหลังจากที่เกิดมีข้อพิพาทขึ้นแล้วเท่านั้น ดังนั้น การร่วมกันป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาหรือข้อพิพาทสิ่งแวดล้อม จึงน่าจะเป็นวิธีการที่ดีกว่าจะรอให้เกิดปัญหาขึ้นแล้วหาทางเยียวยากันในภายหลัง ทั้งนี้ก็เพื่อให้มนุษย์สามารถใช้ชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีได้อย่างยั่งยืนต่อไป

5) ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

(1) ควรกำหนดอายุความในการฟ้องคดีละเมิดทางด้านสิ่งแวดล้อมไว้เป็นการเฉพาะ อาจกำหนด 10 ปี และหากการกระทำผิดยังอยู่ หรือผลของการกระทำผิดยังอยู่ หรือการกระทำหยุดแล้ว แต่ผู้กระทำผิดยังไม่จำกัดสารพิษออกไป ยังถือว่าไม่เริ่มนับอายุความ สำหรับอายุความการฟ้องละเมิดในศาลปกครอง หากเป็นประเด็นเกี่ยวกับประโยชน์สาธารณะ สามารถตั้งประเด็นเพื่อฟ้องได้ โดยทำหนังสือถึงหน่วยงานที่มีอำนาจกำกับดูแล ส่วนการฟ้องละเมิดในศาลยุติธรรม ให้นำพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 มาตรา 96 มาฟ้องได้ โดยหลักการการพิสูจน์เรื่องจงใจหรือประมาทเลินเล่อให้จำเลย

(2) กำหนดความรับผิดชอบของกรรมการบริษัทเป็นการส่วนตัวอย่างชัดเจนในกรณีนิติบุคคลทำละเมิดถึงแวดล้อม เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าไม่เกี่ยวข้องหรือกระทำโดยสุจริต หากกรรมการเป็นนิติบุคคลผู้ถือหุ้นต้องรับผิดชอบด้วย โดยพิจารณาความรับผิดชอบของกรรมการทุกคน รวมถึงคำว่า “เจ้าของหรือผู้ครอบครอง” แหล่งกำเนิดมลพิษที่ต้องรับผิดชอบ ต้องรวมผู้มีอำนาจสั่งการ กรรมการ และผู้ถือหุ้นด้วย

(3) การฟื้นฟู ทั้งผู้ประกอบการที่ก่อมลพิษและหน่วยงานรัฐที่มีอำนาจหน้าที่ต้องแก้ไขฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม รวมถึงมีการกำหนดค่าธรรมเนียมจากผู้ประกอบกิจการที่อาจกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเพื่อเข้ากองทุนเยียวยาผู้เสียหาย โดยไม่ต้องรอคำพิพากษา ด้านสิทธิชุมชนและสิทธิส่วนบุคคลที่ได้รับผลกระทบ ต้องได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ รวมทั้งปรับปรุงแก้ไขกฎหมาย กำหนดให้รัฐและเอกชนต้องฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและรับผิดชอบค่าเสียหาย และกำหนดให้มีกองทุนสิ่งแวดล้อมเพื่อดูแล เยียวยาผู้เสียหายโดยเร็วและเป็นธรรม

(4) กำหนดให้ศาลปกครองหรือศาลยุติธรรมที่รับฟ้องคดี มีอำนาจพิจารณาและเรียกหน่วยงานรัฐและเอกชนผู้ทำละเมิดมาเป็นคู่ความและพิจารณาความรับผิดชอบได้โดยไม่ต้องฟ้องแยกศาล

(5) กำหนดให้มีหลักเกณฑ์พิเศษเรื่องการคุ้มครองชั่วคราวในคดีสิ่งแวดล้อมเป็นหลักสำคัญต่างจากคดีทั่วไป และนำคำแนะนำของประธานศาลมาปฏิบัติ การกำหนดการชดเชยเยียวยาผู้ประกอบการที่อาจได้รับผลกระทบจากการคุ้มครองชั่วคราว และกำหนดให้ศาลเดินเผชิญสืบก่อนออกคำสั่งคุ้มครองชั่วคราว รวมถึงการฟ้องคดีเพื่อปกป้องสิ่งแวดล้อม ให้พิจารณายื่นคำร้องขอคุ้มครองชั่วคราวและไต่สวนฉุกเฉินพร้อมกัน โดยแสดงให้เห็นความเสียหายอย่างชัดเจน หากขาดคำสั่งนี้และไม่ตัดสิทธิการยื่นคำร้องขอคุ้มครองชั่วคราวใหม่ หากมีข้อเท็จจริงใหม่

(6) เสนอแก้ไขร่าง พระราชบัญญัติจัดตั้งและวิธีพิจารณาคดีสิ่งแวดล้อม โดยกำหนดการสงวนสิทธิตามคำพิพากษา 10 ปี จาก 2 ปี ยกเว้นบางคดีที่ผู้เสียหายมีความเห็นว่าจะต้องสงวนสิทธิคำพิพากษาเกิน 10 ปี

(7) เร่งพิจารณาคดีเชิงเยียวยาแก้ไข โดยเร็ว เพื่อให้ผู้เสียหายมีอำนาจต่อรองและทำให้ผู้ประกอบการยอมไกล่เกลี่ยข้อพิพาท โดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อมที่ต้องเสียไปมากกว่าค่าสินไหมทดแทนของผู้เสียหาย

(8) กำหนดให้การดำเนินคดีสิ่งแวดล้อมพิจารณาคดีแบบกลุ่ม เพื่อความรวดเร็วในการพิจารณาคดีในศาลยุติธรรม และในกระบวนการพิสูจน์ให้พิสูจน์ว่าจำเลยทำละเมิดถึงแวดล้อมหรือไม่ประเด็นเดียว รวมถึงผลักดันให้หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องกำหนดค่ารักษาพยาบาล ค่าใช้จ่าย

เพื่อฟื้นฟู และความเสียหายทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อเป็นเกณฑ์การจ่ายค่าสินไหมทดแทนหรือค่าจำกัดมลพิษ และเสนอให้แก้กฎหมายร่างวิธีพิจารณาคดีสิ่งแวดล้อม โดยระบุค่าเสียหายเชิงลงโทษ

จากข้อเสนอแนะดังกล่าวข้างต้น ผู้เขียนเห็นว่า จะเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ ในการพัฒนาระบบการไกล่เกลี่ยคดีสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในปัจจุบันได้เมื่อนำข้อเสนอแนะของผู้เขียน ไปปรับปรุงแก้ไขตัวบทกฎหมายและปรับปรุงระบบกระบวนการพิจารณา คดีสิ่งแวดล้อมในศาล ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเรื่องการกำหนดเขตอำนาจศาลในการพิจารณาคดี ที่ผู้เขียนเห็นว่า ควรมีการจัดตั้งศาลชำนาญพิเศษที่มีอำนาจในการพิจารณาคดีสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะปัญหาในการกำหนดอำนาจหน้าที่ของผู้ใช้อำนาจศาลควรจัดให้มีสำนักงานที่ดำเนินการเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคดีสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะ ปัญหาเกี่ยวกับกระบวนการพิจารณาคดี ที่ควรนำการพิจารณาคดีแบบกลุ่ม มาใช้ในการพิจารณาคดีสิ่งแวดล้อมเป็นต้น เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งและสามารถเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นได้ต่อไป